

FET KOMMUNE

Kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljøer i Fet 2019-2031

- sammen skaper vi trivsel og utvikling i Fet

Innholdsfortegnelse

1	FORORD.....	2
2	INNLEDNING.....	3
2.1	PLANENS FORMÅL	3
2.2	PLANENS OPPBYGGING OG VIRKEMÅTE.....	3
2.3	ARBEID MED PLANEN.....	5
3	BAKGRUNN OG STATUS	8
3.1	LOVVERK.....	8
3.2	HISTORIE OG KULTURMINNER I FET	10
3.3	ULIKE GRUPPER KULTURMINNER I FET	11
3.4	SENTRALE KULTURMINNER.....	16
3.5	KULTURMINNER SOM FRAMTIDIG RESSURS.....	18
3.6	KULTURMINNER I KOMMUNEFORVALTNINGEN	19
4	HANDLINGSDEL	24
4.1	PLANENS TEMAOMRÅDER MED MÅL OG TILTAK.....	24

1 FORORD

Identitet og historisk forankring er ord som ofte trekkes frem som avgjørende elementer for å skape trivsel på et sted. Med *Kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljøer* har Fet kommune tatt et viktig steg mot å skape en større bevissthet rundt kommunens identitet.

Planens hoveddokument gir et kortfattet riss av kommunens historie, og en redegjørelse for hvilke virkemidler som er styrende for forvaltningen av kulturminner. Bak i planen er en handlingsdel med anbefalinger om ulike tiltak som skal bidra til et enda bedre kulturminnevern i Fet kommune. De fleste tiltakene baseres på informasjons- og holdningsskapende arbeid, men det er også foreslått objekter og områder som bør sikres med et formelt vern –regulering.

Det er ikke et mål å regulere mest mulig til bevaring, men det er et mål å bevare mest mulig av kommunens verneverdige kulturminner

Vedlegg A er en registrering av verneverdige kulturminner og kulturmiljøer i kommunen, og har dannet grunnlaget for prioriteringene i kulturminneplanen.

Vedlegg B-D er en oversikt over fredete kulturminner, støtteordninger og nettverk.

2 INNLEDNING

2.1 PLANENS FORMÅL

Kulturminneplan for Fet kommune er i første rekke ment som en rettesnor for den kommunale forvaltningen av bygdas kulturminner. I en kommunal hverdag der saker dukker opp mer eller mindre forutsigbart, er det nødvendig med en bevissthet om hvordan prioriteringer av verneverdige områder skal gjøres. Planens vedlegg A med inndeling i delområder er et verktøy som er utformet brukervennlig for saksbehandlere med slike saker. Vedlegg A med delområder er ikke uttømmende og tar først og fremst for seg områder med stor tetthet av kulturminner. Dette betyr at det kan være enkeltobjekter med høy verneverdi som ikke er omtalt i dokumentet. Slike områder er blant annet noen kulturminner i skogen, rester etter damanlegg, kverner og sager i vassdrag og enkeltstående bygninger som ikke er i et større miljø av kulturminner, og derfor faller utenfor delområdene.

Planen tar kun for seg faste kulturminner.

Planens overordnede mål

Ta vare på og bruke kulturminner og kulturmiljøer som en positiv ressurs i Fet, og derigjennom bidra til økt kulturforståelse, identitet og tilhørighet, trivsel og verdiskaping.

Det er et nasjonalt mål å redusere det årlige frafallet av kulturminner fra dagens nivå på 1 – 3 % og ned til under 0,5%. For at Fet kommune skal kunne bidra til en slik måloppnåelse er det viktig at ulike tiltak gjennomføres parallelt. Oppretting av hensynssoner rundt viktige kulturminner gir et tydelig signal til både eier og alle andre om at det sikrede kulturminnet er en viktig del av vår felles historie. Men det er utopisk å tenke at alle verneverdige kulturminner skal reguleres gjennom plan- og bygningsloven. For å lykkes med å redusere frafallet av kulturminner er det eierne som må på banen. Den enkelte eier og forvalter av de mange små enkeltobjekter må se betydningen av å bevare. I tillegg må støtteapparatet rundt eieren være tilgjengelig. Dette handler både om ren økonomisk støtte, men også faglig og moralsk støtte der eiere av kulturminner får hjelp som er relevant for å klare å bevare.

2.2 PLANENS OPPBYGGING OG VIRKEMÅTE

Første del av planen er en generell redegjørelse for de ulike forutsetningene og føringene som har betydning for kulturminneforvaltningen i kommunen. Videre er det en kortfattet presentasjon av ulike kulturminnegrupper i Fet, og til slutt en tiltaksdel der det er redegjort for ulike tiltak. Forslagene til tiltak på konkrete kulturminner er valgt ut fra registreringene i vedlegg A.

Vurdering av verneverdi

Vurderingen av de enkelte objektenes og kulturmiljøenes verneverdi er samlet i vedlegget med delområder, vedlegg A.

Vurderingene er basert på en befaring av hele kommunen og tidligere registreringer som SEFRAK, Bygdehistorie for Fet, Norske gårdsbruk, diverse publikasjoner fra Fet historielag. I tillegg er vurderingene kvalitetssikret av representanter fra Fet historielag.

Kriteriene som er benyttet for å komme fram til verneverdien til de ulike objektene og kulturmiljøene er flere, men de viktigste kriteriene er:

- Alder – Høy alder har gjennom kulturminnevernets historie vært et av de viktigste kriteriene når verneverdi skal fastsettes. Dette gjenspeiles blant annet gjennom Kulturminneloven der blant annet bygninger fra før 1650 er automatisk fredet.
- Historisk betydning – Objekter som har en viktig formidlingsrolle fordi de forteller en historie som belyser en historisk utvikling eller tendens. Objekter som styrker historieforståelsen til et område eller en hendelse.
- Miljøverdi – Objekter som beriker opplevelsen av et større kulturmiljø. Dette kan for eksempel være en bygning i en husrekke eller beplantning og veier i et kulturlandskap.
- Tilgjengelighet – Objekter som ligger godt eksponert eller lett tilgjengelig for mange bør prioriteres når utvelgelse av viktige kulturminnes skal foretas. Nærhet til skoler og synlighet fra offentlig vei bør vektlegges.
- Sjeldenhet – Objekter som er sjeldne enten i nasjonal eller mer lokal målestokk bør sikres.
- Representativitet – Det bør sikres et bredt utvalg av kulturminner fra ulike perioder, samfunnslag og type virksomheter for å gi et bredest mulig bilde av kommunens kulturhistorie.
- Autentisitet - Objektet er lite endret og fremstår som opprinnelig enten fra byggeåret eller en eldre ombygging.

De verneverdige objektene og kulturmiljøene er verdivurdert i tallskala fra 1 til 4 der 1 gir høyest verneverdi. I tillegg kommer kategoriene F og H der F indikerer at objektet er fredet gjennom Kulturminneloven, og H viser at objektet eller kulturmiljøet er regulert gjennom Plan- og bygningsloven med hensynssone.

F:	Fredet kulturminne. Automatisk fredet kulturminne eldre enn 1537 og hus eldre enn 1650, eller kulturminne som er vedtaksfredet etter kulturminneloven.
H:	Hensynssone. Regulert til bevaring gjennom Plan- og bygningsloven ved bruk av hensynssoner.
1:	Kulturminne/landskapselement som er viktig i regional og delvis nasjonal sammenheng. Kan være fredningsverdig, og bør sikres gjennom regulering.
2:	Kulturminne/ landskapselement som er viktig i lokal og regional sammenheng. Bevaringsverdig, bør sikres gjennom regulering.
3:	Kulturminne/landskapselement av mer lokal karakter. Har verneverdi i bevaringssammenheng. Disse objektene bør sikres med formelt vern når det foretas områderegulering rundt objektene.
4:	Kulturminne/landskapselement som er endret, men som del av et ellers verdifullt miljø, eller på annen måte har verneverdi. Disse verneverdige objektene er av en slik karakter at de ikke prioriteres gjennom formelt vern, men eiere av disse bør oppfordres til å bevare objektene og informeres om mulige økonomiske støtteordninger som kan delfinansiere vedlikehold/istandsetting.

Vurderingene i delområdene er grunnlaget for planens handlingsdel.

Denne planen har en handlingsdel der mål og tiltak for kommunens kulturminnevernarbeid er lagt. Handlingsdelen er tenkt revidert regelmessig, mens planens registreringsgrunnlag (delområdene) i vedlegg A, skal ha en varighet fram til 2029.

Handlingsdelen inneholder både holdningsskapende tiltak og tiltak der man sikrer formelt vern gjennom Plan- og bygningsloven og delvis Kulturminneloven.

Handlingsdelen gir en oversikt over **delmål og tiltak**.

2.3 ARBEID MED PLANEN

Planprogrammet for *Kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljøer* ble vedtatt våren 2014.

Selve utarbeidelsen av planen er satt bort til innleid konsulent. Styringsgruppa for arbeidet har bestått av: Rådmann, kommunalsjefer, enhetsleder samfunn og næring, eiendomssjef, enhetsleder kommunalteknikk og kultursjef. Fast utvalg for kultur og fritid har vært referansegruppe.

Et arbeidsutvalg bestående av: Bente Arnesen (Fortidsminneforeningen og kulturminnegruppa, Fet historielag), Kari Amundsen (Støttegruppa for Skauen m.fl.), Kari Westby (Kulturminnegruppa m.fl.), Ole Wilhelm Gutterrud (Kulturminnegruppa), Gudmund Aas (Kulturminnegruppa), Leif Rønning (leder Fet historielag), Randi Budal (politiker), Nils Johan Fosli (Dataingeniør Fet kommune), Jane Alvstad (Fagleder geodata Fet kommune), Ann-Kristin

Kristensen (Jordbrukskonsulent Fet kommune), Jon-Arne Kongtorp (Skogbrukssjef Fet kommune), Steinar Løvstad (Eiendomsavdelingen Fet kommune), Jorunn Løvlie (Kulturkonsulent Fet kommune), Marit Solstrand og (fra 2016) Daniella van Dijk-Wennberg (Kultursjef Fet kommune) og Ole Jakob Holt (Ole J Holt konsulenttenester) har deltatt i et arbeidsutvalg som har gitt innspill til planens innhold og vurderinger.

3 BAKGRUNN OG STATUS

3.1 LOVVERK

Kulturminneloven (KML) er det ledende lovverket som styrer kulturminneforvaltningen i Norge. I Kulturminneloven gjøres det et skille mellom *automatisk fredede kulturminner* og *nyere tids kulturminner*. Automatisk fredede kulturminner er kulturminner eldre enn 1537. Disse kulturminnene er gjennom kulturminnelovens § 4 *automatisk fredet*. I tillegg til det fredete objektet gjelder fredningen vanligvis en sikringssone rundt objektene. Sikringssonen går fem meter ut fra fredningsobjektets synlige avgrensning hvis ikke andre bestemmelser foreligger. Det betyr at det er straffbart å forårsake skade på fredete objekter eller å gjøre fysiske inngrep innenfor vernesonen rundt objektet. Det skal i tillegg vises ekstra varsomhet i forbindelse med tiltak utenfor sikringssonen der det er kjente fornminner. I tillegg til fornminner er bygninger bygget før 1650 og samiske kulturminner eldre enn 100 år automatisk fredet.

Det er Riksantikvaren som har det øverste ansvar for forvaltningen av de fredede kulturminnene. Kulturminneloven gir, gjennom *vedtaksfredning* (§ 15), også anledning til å frede nyere tids kulturminner. Dette kan være enkeltobjekter eller hele kulturmiljøer (§ 19 og 20) som et gårdstun eller et gateløp. Arbeidet med slik fredning er i hovedsak delegert til fylkeskommunen, men blir endelig vedtatt av Kongen i statsråd.

I tillegg til kulturminneloven er *plan- og bygningsloven (PBL)* det viktigste virkemiddelet innen kulturminneforvaltningen. Loven åpner for at kommunen kan regulere spesielt viktige objekter og miljøer til *hensynssoner med formål bevaring*. Regulering med bestemmelser om bevaring er alltid kombinert med et annet formål som for eksempel bolig, næring, offentlig formål med mer. En slik regulering vil beskytte objektene mot uønskede endringer, og kan berøre både bygg, anlegg og beplantning. Hensynssoner med bevaringsformål gjelder hovedsakelig eksteriører, men kan også omhandle spesielt verneverdige interiører i bygninger av mer offentlig karakter.

I tillegg til faste kulturminner har vi immaterielle kulturminner. Dette er steder uten synlige spor etter kulturminnet, men som har overlevd i folks bevissthet gjennom muntlig overlevering og eventuelle senere nedtegnelser. Immaterielle kulturminner kan være stedsnavn eller steder der det har vært knyttet spesiell overtro til, eller steder som har vært scene for ulike aktiviteter som krigshandlinger eller religiøse handlinger. Immateriell kulturarv er også sang, håndverkstradisjoner og annen utrydningstruet kunnskap. Denne planen dekker ikke immaterielle kulturminner, kun faste.

NASJONALE FØRINGER

I "Leve med kulturminner" (St.meld. nr. 16 2004–2005) og "Framtid med fotfeste" (St.meld. nr. 35 2012 – 2013) legger regjeringen fram en handlingsplan for kulturminnepolitikken fram mot 2020. Målet er å stoppe forfallet og tapet av verdifulle kulturminner. Her konkluderes det med at det årlige tapet av kulturminner ikke skal overstige 0,5 % innen 2020. For Akershus ligger det årlige frafallet på ca. 1,5 %, altså tre ganger høyere enn målet for 2020. Det er viktig at alle nivåer i forvaltningen gjør en innsats for å nå dette målet. Kommunen er forpliktet til å jobbe for å innfri statlige mål, og å ha dette med i betraktningene i den daglige kommuneforvaltningen. Et konkret område det pålegges kommunen å foreta grep er i kommuneplanarbeidet. I den nye plan-

og bygningsloven pålegges kommunen å markere spesielt viktige kulturminner med hensynssoner på kommuneplankartet.

REGIONALE FØRINGER

”Spør for framtiden, fylkesdelplan for kulturminner og kulturmiljøer i Akershus 2007 – 2018” er det førende dokumentet for fylkeskommunens kulturminnepolitikk. Planen er delt opp i fire innsatsområder: Bevaring, forvaltning, formidling og verdiskaping. Hvert område har egen strategi med mål og plan for gjennomføring med eventuelle samarbeidspartnere.

KOMMUNALE FØRINGER/ KOMMUNEPLANEN FOR FET

Kulturminner og kulturmiljøer nevnes som en del av kommunens satsningsområde 1 – identitet og samhold, der det sammen med naturen og landbruket danner et grunnlag for kommunens identitet.

I Kommuneplanens samfunnsdel er det listet opp *Estetiske retningslinjer for bygge- og anleggstiltak*: Disse tiltakene berører tiltakenes eventuelle innvirkning på kulturlandskapet og estetikk knyttet til nye anlegg.

I kommuneplanens arealdel er kulturminner omtalt under § 7.1 Spredt bebyggelse i LNF-områder (pbl. § 11-11 nr. 2) og § 7.2 Fradeling og utbygging i LNF-områder:

5. Nye byggetiltak skal ikke være i konflikt med hensynet til kulturminner i området.

Ved søknad om fradeling eller boligbygging i LNF-områder, må denne sendes Kulturminnemyndigheten til uttalelse.

I *Bestemmelser for arealdelen* står kulturminner, -miljøer og –landskap oppført under § 9.3 Soner med særskilt angitt hensyn (pbl. § 11-8 c):

a) Soner med særlige hensyn til landskap (H550)

I disse sonene skal det tas særlig hensyn til kulturlandskapet. Tiltak som kan bidra til å forringe eksisterende kulturlandskap, bør ikke tillates.

c) Sone for båndlegging etter lov om kulturminner (H730)

Følgende område er båndlagt etter vedtak i medhold av lov om kulturminner:

Hensynssone H730_1 – Fetsund lenser

3.2 HISTORIE OG KULTURMINNER I FET

For ca. 10 000 år siden, etter hvert som isen trakk seg tilbake etter siste istid, begynte mennesker å bevege seg nordover fra Sentral-Europa. Vi har ingen kjente spor etter menneskelig aktivitet i Fet fra eldre steinalder, men det er sannsynlig at det var mennesker her ca. 8000 f Kr. Vi har en rekke funn av steinredskap fra yngre steinalder (ca. 4000 f Kr) fra Fet. Dette viser at det allerede da var jordbruksdrift i bygda. De eldste gårdene i bygda ble trolig ryddet i jernalderen (500 f Kr – 800 e Kr) Det er gjort en rekke funn fra denne perioden.

Svartedaudens herjinger midt på 1300-tallet fikk stor betydning for bosettingen i Fet. Folketallet ble kraftig redusert, og dette førte til at mindre fruktbare og tungdrevne gårder ble lagt øde til fordel for de bedre. De fleste av de fraflytte gårdene ble utover 1600-tallet, etter hvert som folketallet igjen steg, tatt i bruk igjen eller benyttet som seter for de andre gårdene.

Etter hvert som folketallet steg utover 16-, 17- og 1800-tallet ble en rekke av gårdene delt i flere underbruk. Når det ikke lenger var forsvarlig å dele opp eiendommene i mindre biter ble det i stedet opprettet husmannsplasser og stuer (plasser uten jord) i ytterkant av de gamle gårdene. Parallelt med befolkningsveksten og opprettelse av husmannsvesenet startet den industrielle perioden i Fet. Det ble utover 1500- og 1600-årene bygget en rekke sager i de største vassdragene i kommunen.

Industri og handel

Fet var lenge en ren jordbrukskommune. De som på 17- og 1800-tallet jobbet sesongarbeidet på sagene, hadde gjerne en eiendom med jord som de livnærte seg på. Senere var det også en rekke små verksteder i bygda som i stor grad hadde tilknytning til landbrukseiendommer. Først mot midten av 1800-tallet ble det mer vanlig med bosteder og familier som ikke hadde tilknytning til primærnæringen, men hadde hele sitt utkomme fra arbeid innen industri eller handel. Flere samfunnsendringer hadde betydning for denne utviklingen. Jernbanen kom til bygda på 1860-tallet og gjorde transport av varer til og fra Fet enklere. I samme tidsrom ble handelsprivilegier opphevet og det ble anledning for etablering av landhandlere i bygdene og hvem som helst kunne starte sagbruk. Dampmaskinen overtok for vannkraft, det førte til at industrien kunne flyttes fra vassdragene og opp på flater nær jernbane og veianlegg. En viktig faktor for Fet var etableringen av Fetsund lense og aktivitetene som fulgte.

Rundt år 1900 var Lensene, Nerdrumstranda Bruk, Gansbruket, Tuen Bruk, Varåa mølle, og senere også Foss Slipeskivefabrikk blant de største industriarbeidsplassene i bygda. I tillegg var det en rekke landhandlere og flere melkemottak/meierier.

3.3 ULIKE GRUPPER KULTURMINNER I FET

FORNMINNER (AUTOMATISK FREDEDE KULTURMINNER)

Fornminner er kulturminner eldre enn 1537. Disse er sikret gjennom automatisk fredning etter kulturminneloven §4. Fredningsloven sikrer både kjente og ukjente fornminner, det vil si at det må tas hensyn til mulige funn ved ulike tiltak. Løsfunn som steinøkser, smykker og lignende som er eldre enn 1537 er ikke fredet men pliktes å bli rapportert og innlevert til Universitetets oldsakssamling. Det foreligger en registrering av fornminner i Fet. De registrerte fornminnene i Fet er kartfestet på databasen Askeladden, og på kommunens digitale kartbase.

I forbindelse med ulike graveprosjekter har det blitt foretatt flateavdekkinger av flere områder. I forbindelse med dette har det blitt funnet flere spor etter bosetting i form av kokegrop, stolpehull og dyrkningsflater.

I tillegg er store deler av Kongevegen å betrakte som automatisk fredet.

Kongevegen er en mye benyttet benevnelse på det eldste veifaret i kommunen. De eldste veiene gikk gjerne korteste vei mellom de ulike gårdene, og ofte tvers gjennom tunene. Veier fra førkristen tid har ofte blitt benyttet også inn i nyere tid, og standarden har blitt tilpasset behovene underveis. Det er derfor vanskelig å si hvor mye av den automatisk fredete veien som er bevart. Veier av "hulveitypen" er den eldste form for bevarte veier i kommunen, og kjennetegnes ved sin karakteristiske fasong som en grøft i terrenget. Denne formen har veien fått gjennom århundrer med trakk og slepetransport. Etter hvert som folk og dyr hadde trakk opp grunnen, bidro vann med å vaske ut veien slik at den stadig ble en dypere kløft i terrenget. I dag er hulveiene for det meste ute av drift men finnes som gressgrodde grøfter i terrenget.

Da Fetveien ble oppgradert til kongevei ble den i store trekk videreført i den gamle middelaldertraséen.

Under folkevandringstiden og urolighetene rundt denne ble det bygget en rekke bygdeborger der bøndene kunne søke beskyttelse ved angrep fra andre folkegrupper. Disse borgene lå på høyder gjerne med én eller flere bratte fjellsider for å vanskeliggjøre et eventuelt angrep. Rester etter en slik borg finner vi på Rudskulen ved grensa mot Asak i Skedsmo

KULTURMINNER KNYTTET TIL LANDBRUK

De eldste kulturminnene i bygda finner vi i hovedsak på gårdsbrukene. Dette gjelder både fornminner og nyere tids kulturminner. Gårdsbebyggelsen er blant de mest i øyenfallende kulturminnene i kommunen. Husene ligger gjerne på en høyde og er godt eksponert fra bygdeveiene.

Etter reformasjonen ble gårdsbebyggelsen i stor grad bygget av laftet tømmer. Det forekom fjøs i oppmurt gråstein, men dette ble mer vanlig først på andre halvdel av 1800-tallet. Det har vært relativt mange gråsteinsfjøs i Fet, og det ble bygget en rekke gjødselkjellere av naturstein i siste del av 1800-tallet. De laftete husene var gjerne upanelte og veggene var ubehandlede. Fargesettingen var beskjedent, kun vinduer og inngangspartier var, helt fram til slutten av 1700-tallet, vanlige å male. Takene ble i stor grad tekket med tre, enten som spon- eller som rene

bordtak. Torvtak kjenner man ikke til her i området, men never ble trolig benyttet, men da med halvkloyvinger som overdekke i stedet for torv. Takstein av tegl ble vanlig utover 1700-årene, men på mindre plasser var tretak vanlig langt ut på 1800-tallet.

Først fra 1600-årene har vi en viss kjennskap til gårdsbebyggelsen i på Romerike og i Fet. Det var én bygning til hvert formål; hovedbygning der gårdfolket sov og oppholdt seg, drengestue/føderådsbygning der arbeidsfolk eller eldre familiemedlemmer bodde, nattstue, bryggerhus for koking, baking og klesvask, et eller flere stabbur (eller bu som man sa her), loft, stall, sauefjøs, kufjøs, høsehus, grisehus og gjerne flere låver. I tillegg var det vanlig med smie og kjone. Disse husene lå gjerne noe unna den øvrige bebyggelsen på grunn av brannfaren. På eiendommer med større vassdrag var det fra 1500-tallet vanlig med kvern og sag. Bebyggelsen på plassene var hovedsakelig den samme som på gårdene, bare i mindre målestokk.

Presten Rejer Gjellevøl (1737 – 1803) lagde i 1771 en *Naturlig og oekonomisk Beskrivelse over Hølands Prestegjeld i Aggershuus Stift i Norge*. Boka ble skrevet mens han bodde i Danmark, og skulle være en drøftelse over fordeler og ulemper ved å bo i Høland i forhold til Danmark. Hensikten med boka var å komme med et bidrag til ”det norske landvæsens forbedring”. I tillegg til teksten fikk Gjellevøl laget et kobberstikk i to deler som trolig viser gården Gjellevøl med bebyggelse og redskap anno ca. 1750. Vi må anta at gårdstunene i Fet hadde de samme hovedtrekkene som i Høland. Kobberstikket viser at gården hadde følgende bebyggelse:

- stue-huuset
- brygger-huuset
- stolpe-boden (bua / stabburet)
- korn- og høladerne (låven)
- foerhuset (fjøs)
- en skyte eller liden lade til halm (skyku)
- broen til loen og laderne (låvebrua)
- den anden skyte (skyku)
- broen til høløftet over hæste-stalden (bru til stall-loftet)
- hæste-stalden
- tørke-huuset (kjona)
- smiden (smia)
- sav-møllen (oppgangssag)
- qvernebruget (bekkekvern)

Dette er den beste dokumentasjonen vi kjenner over gårdsbebyggelse på Romerike fra midten av 1700-tallet.

Tunene var delt i inntun og uttun. Inntunet rommet beboelseshusene, bryggerhus, loft, eventuelt nattstue og bu. I uttunet var husdyrhusene og de ulike låvene samlet. Den klare to-delingen av tunet varte fram til midten av 1800-tallet da firkant-tunene ble dominerende med våningshus, sidebygning, bu og driftsbygning som hver sin vegg i en mer eller mindre firkantet tun-plan. Enkelte gårder som ble delt i flere mindre bruk kunne få flere gårdstun samlet i så kalte klyngetun.

Våningshusene i tiden rundt reformasjonen var årestuer. Ildstedet (åren) var midt i rommet og røyken kom seg ut gjennom ljoren i taket. Vinduer var ikke vanlig og dørene brede og lave. På 1600-tallet ble pipestokken vanlig også her på bygdene. Dette muliggjorde en bedre utnyttelse av oppvarmingen av huset både ved å slippe det store varmetapet som gikk gjennom ljoren, men også ved at jernovner raskt ble vanlige som tilleggsfyring ved siden av grua. På grunn av lystapet ved å ikke ha ljore i taket, og en større tilgang på glass, kom de første vinduene samtidig med pipa. Pipa gjorde det også mulig å føre røyken gjennom flere etasjer og fra flere rom.

Tidlig på 1700-tallet var den ”Akershusiske stuetyper” mest vanlig i Fet. Denne hadde gjerne to rom, stue og kove, og svalgang på langsiden og, av og til, også på den ene gavlveggen. Fra slutten av århundret ble mange av disse husene erstattet eller ombygd til så kalte midtkammershus. Som navnet sier, var dette et symmetrisk hus gjerne med kjøkken og kammers på den ene siden og storstue på den andre siden av *midt-kammerset* og gangen. I siste halvdel av 1800-årene kom sveitserstilen til Romerike, og forårsaket den største endringen i byggestil på flere hundre år. Sveitserstilen var, og er, en frodig og dekorativ stil med stor grad av snekkerglede. Disse blondehusene ble uhyre populære og inntok etter hvert de fleste gårdstunene.

Med sveitserstilen kom også den nye driftsbygningen, enhetslåven. De mange små spesialhusene til husdyr og fôr ble erstattet av én låvebygning med både fjøs, stall og av og til grisehus/hønsesus integrert i samme bygning. Det er denne låven som oppleves som det viktigste landskapselementet i landbrukets kulturlandskap i dag. Nå er den røde låven truet på grunn av omlegging av driftsformer og sammenslåing av bruk. Dagens jordbruk er i stor grad ikke lenger avhengig av de store driftsbygningene. Med sine små dører og mange stolper er den upraktisk med dagens maskinpark, og mange bygger nye kombinerte vognskjul og korntørker som erstatning for låven.

Grensen mellom kulturminner og kulturlandskap er svært flytende. En gammel vei, ei steinrøys eller ei husmannsstue er alle et kulturminne, men de er også viktige og klare kulturlandskapselementer. En gammel beitemark kan være et verneverdig kulturlandskap, men også et kulturminne over landbruksdrift i eldre tider. På bakgrunn av dette må kulturminnene sees i sammenheng med kulturlandskapet og motsatt. Uendret kulturlandskap knyttet til jordbruksproduksjon er det eldste menneskeskapte landskapet i kommunen. I verneverdige kulturlandskap finnes også ofte de viktigste forekomstene av biologisk mangfold.

Fra ca. 1950 og fram til 1980-tallet gjennomførte Stortinget en kanaliseringpolitikk for landbruket i Norge. Dette resulterte i at husdyrholdet på det sentrale østlandsområdet ble kraftig redusert til fordel for ensidig kornproduksjon. I Fet ble det i denne perioden gjennomført store terrengendringer i form av bakkeplanering og bekkelukking. Husdyrproduksjonen holdt seg relativt lenge i bygda, men siden 1990-tallet har antall kugårder blitt redusert. Husdyrenes bortfall medfører en utfordring knyttet til opprettholdelse av gamle beitemarker og kulturlandskapsverdier.

KULTURMINNER I SKOGEN OG SKOGBRUKSRELATERTE KULTURMINNER

Gjennom de siste århundrene har skogen vært en viktig næringsvei for kommunen. I tiden fram til den vandrevne oppgangssaga ble utbredt, ble skogen hovedsakelig nyttet til å dekke lokale behov for ved og virke til hus og gjerder. Parallelt med vannsagenes framgang åpnet det seg et nytt marked for tømmer og trematerialer. Etter bybrannen i Oslo i 1624 trengtes det store mengder trematerialer til reisingen av den nye byen Christiania. Samtidig oppstod det et eksportmarked til flere europeiske byer som etterspurte norske trematerialer. I de fleste elver og bekker med stor nok vannføring ble det bygget sager, og vannet kunne gi kraft til flere sager i ett og samme vassdrag. Oppgangssagene ble fra midten av 1800-tallet gradvis erstattet av sirkelsager. Vannkraften var fremdeles enerådende fram mot 1900-tallet. På slutten av 1800-årene kom damplokomobilen inn som erstatning for vannkraften. Nå kunne sagene flyttes opp fra de bratteste partiene i elvene og inn på flat mark. Dette gjorde logistikken mer effektiv med enklere transportforhold og større plass til lagring av bearbeidet virke. Etter 1900 ble elektrisitet den gjeldende kraftkilden, og er fremdeles rådende ved de få gårdssagene som fortsatt er i bruk. Rester etter vass-sager er fremdeles synlig flere steder i kommunen.

Det kunne by på store utfordringer å bringe tømmeret fra skogen og fram til sagene. I eldre tid var det hest og håndkraft som var de viktigste hjelpemidler, men etter hvert ble vannet mer utnyttet. Fløting over større vannflater har vært vanlig i flere hundre år. Sagene i området kjøpte i en periode tømmer helt fra Hedmark som ble fløtet ned Glomma til Fet.

I skogene var det en rekke skogshusvær for skogsarbeiderne. Disse har blitt drastisk færre de siste tiårene. Spesielt stallene på disse hvilestedene er i dag så å si fjernet. Noen av skogshusværene har blitt modernisert og påbygd til hytter.

Torvhytter, enkle skur der torv ble tørket før transport ned til bygda på vinterføre, var det tidligere flere av i kommunen. Fremdeles står det igjen en slik hytte på *Løkenmåsan* og én på *Torvmåsan* i Skårerskogen.

Finneboplasser har det vært flere av i skogområdene i kommunen. Plassene har fått betegnelsen finneplass fordi finske utvandrere slo seg ned her. Finnene som kom, hadde flyttet fra dårlige leveforhold og politisk uro i Finland. Finneinnvandringen til Norge fant hovedsakelig sted på 1600-tallet. I Fet har vi navn som Badstudalen som kan skrive seg fra finsk bosetting i kommunen. I Bølertjern er det et sted det heter Kattisvika, dette navnet kommer fra en fangstinnretning finner benytta for å fange fisk.

Fram til ordningen med regelmessig melkeleveranse kom i stand mot slutten av 1800-tallet, var det vanlig å sende kuene til setre i skogen. Seterdrift har vært en viktig del av husdyrholdet i Norge helt fra sagatiden. I Fet har vi ikke kilder som kan stadfeste seterdrift så langt tilbake i tid, men tilbake til middelalderen kan vi med stor sikkerhet stadfeste at det har vært seterdrift i Fetskauen. Vi må til andre kommuner i fylket for å finne stående seterbebyggelse og kunne danne oss et bilde av hvordan setertunene så ut. Det kan se ut til å ha vært to bygninger som gikk igjen på de gamle setervollene; fjøs og hovedbygningen med beboelsesrom i den ene halvdelen og rom for melkehåndteringen i den andre. Det er fremdeles mulig å finne steiner etter fundamentene til

de gamle bygningene på de nedlagte setrene i bygda og brenneslen vokste lenge frodig der gjødseldyngen tidligere lå, og setervollene er fremdeles grasgrodde flere steder i Fetskauen. Et annet kulturminne knyttet til seteringen er seterveiene fra bygda og inn til de ulike setervollene. Disse gamle farene ligger fremdeles bevart som skogstier flere steder, men opprinnelsen til de gamle veiene er lite kjent og farene er ikke registrert på kart.

TEKNISKE KULTURMINNER

Vannkraften var lenge avgjørende for etablering av ulik industri i kommunen. Allerede på 1500-tallet var kvernfall og vannsager vanlige i de største vassdragene (se 3.3).

I vassdraget Varåa var det stor aktivitet både med en rekke sagbruk og etter hvert tresliperi, mølle og elektrisitetsverk. Gansbruket var gjennom flere hundre år et annet stort industristed med en rekke sager. I tillegg var det mindre sager i flere andre vassdrag.

Svartdal bruk på Enebakkneset hadde flere ulike produksjoner: Smie, trevareverksted, men mest kjent er det for sine bærepinner. Bøler mølle er et annet viktig industriminne på Enebakkneset.

Foss slipeskivefabrikk hadde opprinnelig produksjonen sin ved Fossåa, men senere ble virksomheten utvidet med en fabrikk på Råmyra i tillegg. All virksomhet ble samlet på Råmyra på slutten av 1950-tallet. Denne ble lagt ned i 1992.

I tillegg til disse store foretakene var det en rekke både store og små virksomheter rundt i kommunen. Spesielt på Enebakkneset og i Gansdalen var det mange snekkerbedrifter, og Fet må betegnes som en bygd som hadde et stort og sammensatt næringsliv i tiden mellom 1850 og 1950.

TETTSTEDSRELATERTE KULTURMINNER

Vi kan ikke snakke om tettsteder i Fet før jernbanen kom. Med Kongsvingerbanen og stasjonsstedene i Fet ble det også lagt grunnlag for et tettsted rundt Fetsund stasjon, noe som førte til at kommuneadministrasjonen også ble lagt dit.

Med økt befolkning kom også behovet for tilrettelagt handelsvirksomhet. Opprinnelig var handel noe som var forbeholdt byene. Dette privilegiet ble frigjort i løpet av 1800-tallet, og etter hvert dukket det opp flere landhandlere i Fet. Små handelssteder dukket opp flere steder i bygda, og flere av disse ble supplert med annen virksomhet som bensinpumpe, postkontor, melkemottak og annen handelsvirksomhet. Et slikt lite tettsted rundt handel finner vi blant annet ved Dalen meieri.

KIRKER

Det eldste kjente kirkestedet i Fet var på Hov vest for dagens kirkested. Mot slutten av 1500-tallet ble nytt kirkebygg reist lenger østover i området der gravkapellet er i dag. Denne kirken brant i 1680, og ny kirke ble reist like vedsiden av branntomten. Fet kirke slik den står i dag er fra 1889.

På Faller var det også en kirke i middelalderen. Denne forsvant trolig i løpet av 1500-tallet. Det samme gjelder en middelalderkirke som sto på Borgen, også denne forsvant trolig etter reformasjonen i 1537.

Dalen kirke ble bygget i 1905. Kapellet på Enebakkeset er av nyere dato, men gravstedet er eldre.

SKOLEBYGNINGER

Gjennom 1700-tallet og fram til 1860-årene ble det meste av undervisning i Norge holdt i såkalte omgangsskoler. Skolene ble, som navnet sier, holdt på omgang på gårder med egnede stuer.

Lærer og elever var gjerne noen uker på hver gård før de oppsøkte den neste.

Etter innføringen av lov om fast skole i 1860 ble det bygget en rekke skole rundt på Romerike.

De fleste hadde samme utforming og rominndeling med en halvannenetasjes bygning med inngangen på midten som på en midtkammerbygning, og med skolerom på den ene siden og lærerbolig på den andre. Oppe på loftet var det ofte to soverom. Det er bevart en slik skolebygning både på Sand i Gansdalen, Nygård i Gansdalen og på Åkrene.

Tidlig på 1900-tallet ble det bygget en ny generasjon skolebygninger i bygda. Dette var toetasjes bygninger i sveitserstil ofte med to til tre klasserom nede og boliger for lærer og frøken oppe i andre etasje. Enebakkeset skole (nå grendehus), Roven skole (nå grendehus), Jahren skole og Øvredalen er eksempler på slike skoler. Jahren skole sto tidligere på Øverby, ved kirka og blei bygd i 1869 som et kombinert skole- og herredshus med en leilighet som ble leid ut i ene enden. Skolebygningen blei flytta ned dit den står i dag på begynnelsen av 1900-tallet. Samtidig ble det påbygd en annen etasje, hvilket det ikke var tidligere.

Øvredalen skole skiller seg ut fra andre skoler i bygda med sine påkostede fasader stramme formspråk. Skolen ble tegnet og bygget av byggmester Aksel Bjørnstad i 1924. Neste generasjon skoler er det vi kan kalle korridorskoler fra tiden etter andre verdenskrig. Den best bevarte av denne typen er skolebygningen ved Hovindhøgda skole.

3.4 SENTRALE KULTURMINNER

Dette er en liste over enkeltobjekter og kulturmiljøer som skiller seg ut som ekstra viktige og sentrale i en bevaringssammenheng, og som det foreslås tiltak på i handlingsdelens punkt B. Felles for områdene er at de viser et godt bilde av deler av kommunens kulturhistorie, og eller er viktige for opplevelsesverdien i området.

ENKELTOBJEKTER MED SPESIELL HØY VERNEVERDI I FET KOMMUNE, MULIGE FREDNINGSOBJEKTER

Objektene under er vurdert til å ha verneverdi utover det lokale plan. Det vil si at objektene er viktige i en regional sammenheng, og mulig også i nasjonal målestokk. Det betyr at en fredning av objektene gjennom Kulturminneloven kan vurderes. En fredning er et sterkere virkemiddel enn regulering med hensynssoner gjennom Plan- og bygningsloven.

Kulturminner vurdert som mulige fredningsobjekter er:

- 12.1 Gårdsanlegget og hagen/parken på Tunnerud

ENKELTOBJEKTER MED HØY VERNEVERDI SOM BØR SIKRES MED FORMELT VERN GJENNOM HENSYNSSONER VED TILTAK ELLER REGULERINGSARBEID SOM BERØRE DISSE OBJEKTENE.

Objektene under er vurdert som svært viktige i lokal sammenheng, og bør sikres gjennom regulering og bruk av hensynssoner med formål bevaring. Det vil innebære at det legges begrensninger på hvilke endringer som kan gjøres på objektene eksteriører og eventuelt i nærområdet til objektet. Samtidig åpner en slik regulering for muligheten for økonomisk støtte til vedlikehold og istandsetting av kulturminnene. En regulering til bevaring vil også i de fleste tilfeller gi fritak for eiendomsskatt.

Listen under ramser opp enkeltobjekter som har ekstra høy lokal verneverdi, og som bør bevares.

- 3.1 Svartdal bruk. Forhenværende mekanisk verksted, mest kjent for produksjon av bærepinner.
- 3.6 Nordre Bøler. Våningshus med tømmerkjerne trolig fra 1700-tallet.
- 6.6 Ringstad. Våningshus fra slutten av 1700-tallet og privat gravplass med kapell.
- 10.4 Snekkerverksted og jordgarasje etter G. Utsigt.
- 13.5 Damanlegg og turbinrør.
- 13.6 Gamle Gan bru.
- 14.5 Dalen kapell
- 15.6 Villa
- 15.7 Forretnings- og bolighus
- 15.9 Gansdalen Handelsforening. Gammel landhandel/ bolig og bu
- 15.10 Dalen meieri. Tidligere meieri og bolig
- 15.11 Innkjøpslag. Lagerbu
- 15.16 Kroken. Våningshus, skjul, «lyttebu» og fjøs
- 16.20 Øvredalen skole. Skolebygning tegnet av Axel Bjørnstad.
- 20.23 Søndre (Nystua) Løken. Våningshus
- 20.22 Riddersand skole. Jahren skole fra 1869. Flyttet fra Het tidligere Øverby skole.
- 21.10 Granshagen. Husmannsstue
- 22.10 Varåa Mølle. Forhenværende mølle og tresliperi.
- 23.7 Kanalen. Vanntilførsel fra Heiavannet til Varåa bruk.
- 24.4 Tofsrud Søndre. Våningshus, bu, låve med hestevandring, tømmerfjøs og stall, skjul/garasje og smie.
- 26.1: Opp-Svensrud. Kiosk

- 26.13: Bjønnbakken. Sidespor og lastetårn for Asak sandforretning
- 27.7, 27.8 og 27.9 Enkeltbygninger på Haga-gårdene
- 28.3 Kampheim. Tidligere våningshus på Frostad
- 28.10 Elvetun. Rødekorsbygningen, 31,75: Institusjonsbygg
- 29.3: Jernbanebrua.
- 29.19 Brattli (Lars Faller manufaktur), Gamle Fetvei 1. Forretningsgård med leiligheter i andre etasje
- 29.23 Sollund (Lensmann Heggtsveits villa), Konvallveien 4, 20,30: Villa og uthus, begge tegnet av Axel Bjørnstad
- 29.24 Vidsyn II, Fetveien 467. Tidligere kommunehus
- 29.25 Herredshuset, Fetveien 469. Tidligere herredshus
- 31.3 Salem. Bedehus
- 34.3 Åkrene skole. Skolebygning fra 1860-tallet

3.5 KULTURMINNER SOM FRAMTIDIG RESSURS

Endringene i samfunnet rundt oss går stadig fortere og moderniseringskreftene har ofte stor innflytelse over forvaltningsapparatet i kommunen. Kulturminnene blir ofte skadelidende i slike situasjoner og må vike for *utvikling og vekst*. En kulturminneplan er en nødvendighet for å gi kommunen en **helhetlig oversikt** over kulturminnefloraen, og over hvilke verneverdige objekter og områder som er spesielt utsatte. Ved å føre en offensiv forvaltning av bygdas kulturminner kan kommunen markere seg som et interessant sted både i rekreasjonsøyemed og for etablering av ulik næringsaktivitet. I deler av den norske befolkningen er det en voksende lengsel etter det gode liv på landet. Fet er et meget egnet sted for å imøtekomme disse behovene. Bygdas beliggenhet nær Oslo kombinert med mye natur og kulturminner er typiske kriterier som verdsettes av folk som vil *ut av byen*. I Stortingsmeldingen ”Leve med kulturminner” påpekes det hvor stor betydningen kulturarven kan ha for utviklingen av gode, attraktive og levende lokalsamfunn og som grunnlag for næringsliv.

Et stadig sterkere effektiviseringskrav innen landbruket har gjort økonomien dårligere for mange gårdbrukere. De tradisjonelle ressursene på gården som skog og jord har kastet stadig mindre av seg samtidig som vedlikeholdskostnader på hus og redskap har økt kraftig. Denne utviklingen har fått flere gårdbrukere til å se etter andre ressursgrunnlag på eiendommene sine. Kulturminner er én slik verdi som det finnes mange av i kommunen, og som kan gi god avkastning ved riktig bruk. Ulike former for bygdeturisme med kulturminner som ramme har vist seg å være godt salgbart kombinert med aktiviteter eller bespisning. Det er av stor betydning at kulturminnene ikke overrestaureres, men oppleves som ekte med naturlig slitasje. Den største feilen som gjerne gjøres er forsøk på å gjøre et kulturminne «eldre» enn det det er.

Kommuneadministrasjonen bør legge til rette for å utvikle bygda til et reisemål for turister fra både inn- og utland. Eksempler på et slik tiltak kan være å videreutvikle et turveinett der kulturminner blir tilgjengeliggjort. Det kan tilrettelegges for sykkelturner med overnatting og bespisning på gårder eller andre interessante steder underveis. Gamle bryggerhus og stabbur kan ofte være egnede overnattingssteder til slik bruk. I tillegg kan skiltede kulturstier til ulike natur- og kulturminner være et tilbud som kan brukes i en kommersiell sammenheng.

Det øvrige næringslivet kan profilere firmaet sitt gjennom skjøtsel og aktiv bruk av kulturminner.

3.6 KULTURMINNER I KOMMUNEFORVALTNINGEN

Å være kommunal saksbehandler i kulturminnespørsmål kan være svært utfordrende.

Kombinasjonen av mangelfullt lovverk og et svakt lokalt kulturminnevern er vanlige utfordringer i landets kommuner. Det lokale kulturminnevernet drives i stor grad av idealister på fritiden mens kreftene som truer kulturarven ofte er profesjonelle og har økonomiske motiver. Dette gjør stadig kulturminnene til den tapende part i plansaker. Kulturminneloven gir gode føringer for de fredede kulturminnene og skjøtsel av disse, men for andre verneverdige objekter er mye overlatt til kommunen og bruk av skjønn. De fleste kommunene har som praksis å sende kulturvern saker til fylkeskommunen og lokale historielag og verneforeninger. Kulturminneseksjonene hos fylket kan overprøve kommunene ved å bruke innsigelser og eventuelt midlertidig fredning. Allikevel er det kommunen som ofte har det siste ordet.

En kulturminneplan som denne er et godt hjelpemiddel for den kommunale saksbehandlingen. De aller fleste av kommunens verneverdige kulturminner er omtalt i planens vedlegg A, og gitt en vurdering i form av en verdisetting. Alle objekter som er verdsatt i en skala fra 1 til 4 (der 1 er høyeste verneverdi) må ansees som viktige kulturminner i kommunen. Objekter med vurdering til 1 og 2 er av så høy verdi både i lokal og regional sammenheng at rivning eller annen form for utvendig endring ikke bør tillates. Objekter med vurdering til 3 og 4 er også verneverdige, men ofte sett som del av et større miljø. Verneverdige enkeltobjekter med vurdering 3 og 4 kan også være hus som har blitt ombygd i nyere tid, men som ikke er mer endret enn at en tilbakeføring er mulig å gjennomføre. Kommunen bør prøve å stimulere eiere av objekter med verneverdi 3 og 4 til å ta vare på kulturminnene sine.

Kulturminner og estetikk sees ofte i sammenheng. Gamle verneverdige bygninger og landskap blir gjerne sett som estetisk vakre. Utfordringen ligger ofte i å kombinere vern med tilføring av nye bygningsvolumer og anlegg. På et gårdsbruk er det ofte en definert gårds plass der bygningene danner «vegger» i tunet. Hvis det største bygningsvolumet, låven, tas vekk vil tunet oppleves som mangelfullt og kaldt og åpent. Mange slike låver står for fall på gårdene i bygda da de ikke lenger er funksjonelle i den daglige driften. Nye stolpeløse vognskjul, korntørker og fjøs dekker gårdsdriftens behov. Når det ikke er vilje eller økonomi til å bevare de gamle låvene bør nye driftsbygninger fylle tomrommet etter disse i tunet. Riktig materialvalg og takvinkel er andre viktige elementer som det bør tas hensyn til.

Kårboliger har lenge vært vanlige på norske gårder. Disse ble i eldre tid enten bygget på samme tunet som resten av gårdsbebyggelsen eller så var boligen i den ene etasjen i hovedhuset, mens den nye bonden bodde i resten. I de senere årene har kårboligene hatt en tendens til å bli bygget utenfor selve tunet, enten langs gårdsveien eller rett og slett ute på jordet. Dette er sjelden en

heldig løsning sett fra et verneåsted. Gården som et landskapselement blir underbygd da bebyggelsesgrensene blir uklare, og de nye kårboligene blir lett oppfattet som fremmedelementer i landskapet.

I mer urbane deler av kommunen har man den samme problemstillingen som på gårdsbrukene. Det er fullt mulig å få nye bygg mellom eksisterende eldre villabebyggelse til å berike en vei. For å lykkes med dette må det tas hensyn til form og materialvalg på den eksisterende bebyggelsen.

Et annet viktig satsningsområde bør være estetikk langs kommunens ferdselsårer. Opplevelsen av et sted blir ofte dannet gjennom et bilvindu. De mange som reiser gjennom kommunen tar seg sjelden tid til å stoppe og oppleve bygdas kvaliteter. For denne gruppen er det inntrykket fra bilturen som blir stående for vurderingen av kommunens estetiske kvaliteter. Det er derfor viktig at det tas hensyn til dette i arealplanleggingen i kommunen. Dette handler om alt fra mikro tiltak som gatelys og bussleskur til opplevelsen av større landskapsrom. Siktlinjer er et moment man skal ha i minne ved planlegging av nye bygg og anlegg. Hvilke fondmotiver har man fra veien? Hvilke horisontlinjer har landskapet? Dette er to vesentlige spørsmål som bør stilles. I Fet er det spesielt de røde driftsbygningene i landbruket som oppleves som fondmotiver – noe som blikket fanges av når man skuer utover landskapet. Andre typiske fondmotiver er for eksempel kirkene, gamle skoler og det gamle herredshuset.

SAKSBEHANDLINGSRUTINER I KOMMUNEN

For å gjøre saksgangen mer forutsigbar og sikre at kulturminnehensynet vurderes er det utarbeidet rutiner for saksbehandlingen i kommunen. Alle tiltak og reguleringsforslag som berører kulturminner registrert i kommunedelplan for kulturminner skal sendes til Kulturenheten for uttalelse. Der det er usikkerhet om tiltaket berører kulturminner skal Kulturenheten rådføres.

For de fredede kulturminnene (F), vil alle søknader om tiltak som berører kulturminnet behandles av regionale kulturminnemyndigheter (fylkeskommunen), og eventuelt nasjonale kulturminnemyndigheter (Riksantikvaren). Tiltak på kommunens fredete kirker behandles av Borg bispedømme og godkjennes av nasjonale kulturminnemyndigheter. Kulturenheten skal informeres om tiltak og reguleringsforslag som berører fredete kulturminner.

For tiltak og reguleringsforslag som berører kulturminner i kategorien VK1 skal regionale kulturminnemyndigheter kontaktes. Det skal vurderes om tiltaket påvirker kulturminnet på en negativ måte og om det er aktuelt å igangsette fredningsprosess. Det er eventuelt Riksantikvaren som fatter et fredningsvedtak. Om det ikke er aktuelt å frede kulturminnet er det stor sannsynlighet for at det vil være aktuelt å regulere til hensynssone kulturmiljø. Det er kommunen som i så tilfelle vurderer om det skal iverksettes planarbeid, og eventuelt vedtar planen.

For tiltak og reguleringsforslag som berører kulturminner i kategorien VK2 skal saken oversendes regionale kulturminnemyndigheter for uttalelse. Kommunen skal vurdere om det er hensiktsmessig å regulere til hensynssone kulturmiljø. Dersom kommunen er negativ til tiltaket kan kommunen nedlegge midlertidig forbud mot tiltak i påvente av reguleringsplan. En kulturminnefaglig uttalelse fra kommunen skal ligge ved saken dersom den sendes til regional kulturminnemyndighet.

For tiltak og reguleringsforslag som berører kulturminner i kategorien VK3 skal kommunen vurdere om tiltaket påvirker kulturminnet og/eller kulturmiljøet på en negativ måte. Dersom det er tiltak på bygg eldre enn fra 1850, eller dersom kommunen vurderer tiltaket til å berøre bygginger/bygningsmiljøer som er godt bevart og typisk for sin tid og kan ha interesse ut over lokal verdi, skal saken sendes regionale kulturminnemyndigheter for uttalelse.

Kommuneadministrasjonen skal finne løsninger som i størst mulig grad ivaretar kulturminnet eller kulturmiljøet.

For tiltak og reguleringsforslag som berører kulturminner i kategorien VK4 skal kommunen vurdere hvordan tiltaket påvirker kulturminnet og/eller kulturmiljøet. Dersom det er tiltak på bygg eldre enn fra 1850 skal saken oversendes regionale kulturminnemyndigheter. Det skal tilstrebes å finne løsninger som i størst mulig grad ivaretar kulturminnet eller kulturmiljøet.

Dersom kulturminnet/kulturmiljøet vurderes fredet vil regionale kulturminnemyndigheter overta saken.

Dersom kommunen er negativ til et tiltak og det vurderes om det skal reguleres til hensynssone kulturmiljø, vil det bli varslet midlertidig forbud mot tiltak i påvente av reguleringsplan. Dette forbudet gjelder for 4 år, men kommunen kan i spesielle tilfeller forlenge fristen. Det er Planutvalget som vedtar et eventuelt midlertidig forbud mot tiltak.

GENERELLE RETNINGSLINJER

Fredete kulturminner

Dersom det under gravearbeider, anleggsvirksomhet eller lignende støtes på automatisk fredede kulturminner i tillegg til de som er registrert, skal arbeidet umiddelbart stanses og de regionale kulturvernmyndigheter varsles i samsvar med kulturminneloven § 8.

Ved all saksbehandling etter plan- og bygningsloven skal oppdatert datasett med kulturminner lastes ned fra Riksantikvarens kulturminnedatabase (Askeladden.ra.no) for å sikre at hensynet til kulturminner ivaretas.

Bygninger i VK1 – VK3

Den kulturhistorisk verdifulle bebyggelsen skal søkes bevart, og områdenes særpregede miljø og identitet skal sikres.

Ved søknadsbehandling av fradeling og/eller nybygg skal bebyggelsesstruktur, gateløp, høyder og volum vektlegges.

Ved søknadsbehandling av eksisterende bygg, inklusive tilbygg og påbygg, skal bygningers opprinnelige stiluttrykk og utseende vektlegges, slik at eventuell endring tilpasses og underordnes eksisterende bebyggelse og strøkets karakter.

Ved søknadsbehandling av nybygg, påbygg og tilbygg skal det sammen med søknad leveres en estetisk redegjørelse for det omsøkte tiltaket. Det skal redegjøres for:

- Plassering av tiltaket i forhold til tilstøtende bebyggelse, gateløp og terrengforskjeller.
- Byggehøyder i forhold til eksisterende byggehøyder
- Form, karakter, volumer og gateløp
- Materialbruk, fargebruk, detaljering
- Fasadeuttrykk

Før søknadsbehandling skal det vurderes om opprinnelige bygningsdeler kan repareres eller restaureres i stedet for å utskiftes.

Viktige elementer som berører bygningens uttrykk, slik som volum, byggehøyder, takform, taktekking, fasadekledning, vindusutforming og opprinnelig stiluttrykk skal vektlegges i vurderingen av omsøkt tiltak.

Opprinnelig stiluttrykk skal dokumenteres ved bruk av bilder, tegninger eller detaljert beskrivelse før eventuelle tiltak igangsettes.

Tradisjonshåndverkere
som restaurerer natursteinsmuren på Ringstad på
Enebakkneset.

4 HANDLINGSDEL

4.1 PLANENS TEMAOMRÅDER MED MÅL OG TILTAK

En god kulturminneforvaltning vil ligge innenfor en av eller flere av disse områdene: Bevaring, forvaltning, formidling og verdiskapning. Disse områdene er de samme som går igjen i Akershus fylkeskommunes *Fylkesdelplan for kulturminner og kulturmiljøer*.

PLANENS OVERORDNEDE MÅL

Ta vare på og bruke kulturminner og kulturmiljøer som en positiv ressurs i Fet, og derigjennom bidra til økt kulturforståelse, identitet og tilhørighet, trivsel og verdiskapning.

Det må skilles mellom viktige kulturminner og kulturmiljøer som bør sikres gjennom bruk av hensynssoner, og andre verneverdige kulturminner og kulturmiljøer. Tiltaksdelen for kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljøer i Fet er derfor delt i to.

A: Informasjon og holdningsskapende arbeid som fremmer bedre forståelse av kommunens kulturarv, og bevaring av et bredt utvalg kulturminner.

B: Sikring av verneverdige kulturminner og kulturmiljøer gjennom formelt vern.

Under er det listet opp sentrale temaer med mål og tiltak som kan fremme en bedre forståelse og vilje til bevaring av våre mange små og store kulturminner.

Informasjons- og holdningsskapende arbeid innenfor viktige temaer.

A 1: Kulturminners sårbarhet knyttet til vekst, arealpress og klimaendringer.

A 2: Strukturendringer i landbruket

A 3: Kulturminner som identitetsskapende element. Tilhørighet.

A 4: Kulturminner i pedagogisk sammenheng og knyttet til folkehelse.

DELMÅL

A.1 REDUSERE KULTURMINNERS SÅRBARHET KNYTTET TIL VEKST, AREALPRESS OG KLIMAENDRINGER.

Kulturminner i Fet er under et sterkt press på grunn av arealknapphet og et sterkt utbyggingspress. Nærmere 1% av fylkets kulturminner blir årlig enten revet eller kraftig ombygget. Situasjonen for Fet er ikke kjent, men det er grunn til å tro at det årlige frafallet av kulturminner her er minst like stort. Stortinget har vedtatt et mål om at det årlige frafallet av kulturminner skal være under 0,5% innen 2020.

A.1.1: Kompetansebygging innen kulturminnevern i kommuneadministrasjonen

Fet kommune bør ha nødvendig kompetanse for å kunne gi god rådgivning når det kommer inn henvendelser som berører verneverdige kulturminner. Kompetansen kan skaffes ved å knytte til seg kompetansen ved ansettelse eller kjøp av tjenester. At kommunen har kulturminnekompetanse behøver ikke å bety at kommunen kan gi svar på alle spørsmål, men like viktig, å kunne henvise videre til andre kompetansemiljøer.

A. 1.2: Kommunal støtteordning for ivaretagelse av kulturminner

Ofte kan små tilskuddsmidler være utslagsgivende for å vekke interessen for vern hos eiere av kulturminner. Et kommunalt kulturminnefond der eiere og forvaltere av kulturminner i Fet kan søke om økonomisk støtte vil trolig ha en god effekt, og gi en verdiskaping som er mange ganger større enn det ordningen vil koste.

A. 1.3: Fritak for eiendomsskatt

I henhold til Eiendomsskatteloven §7 er det anledning for å gi fritak for eiendomsskatt til eiendommer av historisk betydning. Dette kan vær eiendommer som er belagt med formelt vern gjennom Kulturminneloven eller Plan- og bygningsloven, eller eiendommer som kommunestyret på annen måte har definert som fritaksberettiget.

Tiltak:

- Sikre kulturminnekompetanse i kommuneadministrasjonen.
- Utarbeide en manual for behandling av kulturminner ved byggesaker
- Etablere en kommunal støtteordning for kulturminner
- Innføre fritak for eiendomsskatt for utvalgte eiendommer av historisk betydning for Fet.

DELMÅL

A.2: IVARETA VIKTIGE KULTURMINNER I LANDBRUKET.

Landbruket har gjennom de siste 50 årene gått igjennom en kraftig strukturendring. I perioden 1950 – 1990 var det en storstilt omlegging fra husdyrproduksjon til ren kornproduksjon i kommunen. I samme periode ble en rekke småbruk enten tatt ut av bruk, eller lagt innunder en større nabogård. I de siste 20 årene har også større bruk lagt ned virksomheten sin og leid ut jorda til andre. Dette har ført til en rekke gårder uten drift, og en stor bygningsmasse som står mer eller mindre ubenyttet.

A. 2.1: Informere eiere av landbrukseiendommer om tilgjengelige støtteordninger

Akershus bygningsvernssenter er et tilbud til eiere av eldre bygninger, der iblant landbruksbygninger. Dette er et prosjekt som har som mål å hjelpe eiere av eldre bebyggelse med råd om hvordan husene kan tas vare på og eventuelt fylles med ny bruk.

A. 2.2: Bevaring av de «røde» låvene som landskapselementer i kommunens kulturlandskap

Det bør jobbes målrettet med løsninger som kan bidra til å bevare låvene som landskapselementer i kommunen. Mange av låvene er i dag uten tradisjonell bruk, og utgjør en vesentlig vedlikeholdskostnad for eierne. Det er derfor viktig å jobbe for å kunne fylle denne store bygningsmassen med et innhold som kan gi en avkastning for de som skal holde låvene vedlike. Ny bruk av låvene kan komme i konflikt med gjeldende bestemmelser i kommuneplanen da det er strenge regler for hvilken type aktivitet som godkjennes på en landbrukseiendom. Det bør derfor utarbeides egne retningslinjer for disse bygningene som åpner for at låvene kan omdisponeres og bevares som landskapselementer for ettertiden.

A. 2.3: Kulturminner i skog

Alle kjente kulturminner som ligger i skog skal registreres på den enkelte skogeiers skogdriftsplan. Gjennom en slik registrering kan eier og eventuelle entreprenører lett finne og merke kulturminner før hogst eller andre tiltak iverksettes. Dette er et krav i henhold til «levende skogstandard» som skogeiere forplikter seg å følge for å få solgt tømmeret videre.

Tiltak:

- Regelmessig orientere eiere av landbrukseiendommer om ulike støtteordninger for kulturminner.
- Informere eiere av landbrukseiendommer om Akershus bygningsvernssenter, og bruke senteret som samarbeidspartner i saker som berører landbruksbygninger.
- Gjøre det enklere å fylle gamle driftsbygninger med ny bruk slik at verdiskapningen øker og låvene som landskapselementer opprettholdes.

Landbrukskontoret skal jobbe for at kulturminner i skog kommer innpå de enkelte skogeiendommers skogbruksplaner.

DELMÅL

A.3: BRUKE KULTURMINNER SOM IDENTITETSSKAPENDE ELEMENT SOM GIR TILHØRIGHET.

Fet er en kommune med stor tilflytting, og det er stadig en mindre andel av innbyggerne som har røtter langt tilbake i kommunen. Interessen for kommunens historie og særpreg er trolig stor blant mange av innbyggerne, men de færreste vet hvor man finner informasjon om temaet.

A.3.1: Lokale møter / seminarer med fokus på lokalmiljøet og kulturminnevern

Kommunen kan ta initiativ til å arrangere grendemøter, gjerne i samarbeid med velforeninger, historielaget og Fortidsminneforeningen. Det er utfordrende å føre en helhetlig vernepolitikk for ei grend eller et tettsted. Det er ofte mange grunneiere innenfor et lite areal, og alle vil gjerne gjøre ting på sin måte. Et virkemiddel for å styre utviklingen i riktig retning, sett med verneøyne, er å trekke inn lokale krefter som historielag, velforeninger og næringsforum (der det finnes) og arrangere tettstedsseminarer. Kommunen bør ha en samordnende og forpliktende funksjon i en slik gruppe, og arbeidet bør ende opp i en tettstedsplan der estetikk og kulturminnevern får spesielt fokus. Konkrete resultater av en slik plan kan være et system for å samordne fasadeutforming og fargesetting av bygninger langs en vei, eller opparbeiding av turveier der kulturminner blir ryddet og skiltet. Parallelt med gjennomføring av slike samlinger bør det sikres tilgang til god veiledning i etterkant for eiere som ønsker å gjøre tiltak på egen eiendom.

Tiltak:

- Kommunen tar initiativ til grendemøter i viktige kulturmiljøer som for eksempel Fetsund sentrum.
- Det utarbeides temakart med en helhetlig analyse og plan for utforming av utvalgte kulturmiljøer.

DELMÅL

A.4: GJØRE KULTURMINNER MER ATTRAKTIVE FOR ALLE

Fet har mange og spennende kulturminner, men utfordringen ligger i å gjøre de ulike severdighetene synlige og tilgjengelig for kommunens innbyggere og andre interesserte. Med unntak av Kongeveien, Taterstigen, husmannsplassen Skauen og planene rundt Gansbruket og Fetsund lenser er det gjort lite for å promotere kulturminner i kommunen

A.4.1: Bruke kulturminner i skolenes nærmiljø aktivt i undervisningen

Alle skolene i kommunen har kulturminner i sin umiddelbare nærhet. Det bør gjøres en innsats for å bevisstgjøre skolelederne om mulighetene dette gir for undervisningen. Det er en rekke gode effekter av å bruke den lokale kulturarven i undervisningen. For det første får elevene en direkte kontakt med sin lokale kulturarv, og følgelig en bedre forståelse av hvorfor kommunen har blitt slik den er. I tillegg er det bra å komme seg ut av klasserommet og gå tur og lære seg å se etter spor fra fortiden. Kulturminner kan fint kombineres med andre fagområder i tillegg til samfunnsfag og historie. Det kan for eksempel være forming, norsk eller matte.

A. 4. 2: Bruk av kulturminner i «Den kulturelle skolesekken»

”Den kulturelle skolesekken” er et program for kultur i grunnskolen. Den kulturelle skolesekken dekker et bredt spekter av kulturaktiviteter der elevene skal få kjennskap til både billedkunst, dans, musikk, arkitektur, skulptur med mer. Kulturminner er godt egnet som integrert del i et slikt arbeid der elevene kan lære om bygdas arkitekturhistorie, tegne eller male motiver av kulturminner og kulturmiljøer, eller dramatisere historiske hendelser eller på annen måte bruke det lokale ressursgrunnlaget i undervisningen. Fet har en god plan for hvordan kulturminner kan brukes i Den kulturelle skolesekken, og det er et tett og godt samarbeid mellom kommunen og frivillige fra Fet historielag, Støttegruppa for Skauen og Gansbrukets venner. Store deler av elevene i grunnskolen er hvert år igjennom ett eller flere opplegg i henhold til planen.

A.4. 3: Adopsjon av kulturminner

I nærområdene til kommunens skoler kan det lages prosjekter der elevene aktiviseres til å foreta registrerings- og skjøtselsarbeid på et eller flere utvalgte kulturminner. Prosjektet kan gjerne kalles en adopsjon der årskullene arver ansvaret for et kulturmiljø etter klassen foran. Et slikt tiltak må skje i nært samarbeid med grunneiere og vernemyndigheter på fylkesnivå for å kvalitetssikre arbeidene som gjøres. Tiltaket kan gå på tvers av flere fagfelt som norsk, historie, forming, naturfag, geografi med mer. Stiftelsen Norsk kulturarv har i flere år gitt økonomisk støtte til slike tiltak gjennom prosjektet «Rydd et kulturminne».

A. 4.4: Kulturarven som en integrert del av undervisningen

Det kan inngås et samarbeid mellom kulturenheten og skolene om å integrere kulturarven i ulike fag tilpasset de ulike alderstrinnene knyttet til kompetansemålene. Målet må være å skape eierskap, engasjement og økt forståelse for kulturminner blant barn og ungdom.

A. 4.5: «Mulighetenes arena»

Fet har inngått et samarbeid med nabokommunene Rælingen, Skedsmo og Sørumsdal der målet for prosjektet er å se på Nordre Øyeren som en felles ressurs både som naturområde og fra et kulturminneståsted.

Tiltak i forbindelse med dette prosjektet må sees i en stor sammenheng der formidling, bevaring, verdiskapning og forvaltning sees sammen med aktiviteten ved Fetsund lenser, Gansbruket og andre vassdragsrelaterte områder i samarbeidskommunene.

A. 4.6: Kulturstier

Fet kommune er godt i gang med etablering av en sammenhengende kulturhistorisk tursti gjennom kommunen. Arbeidet med å tilrettelegge Taterstigen og Kongeveien som kulturstier har gitt kommunen en sammenhengende turvei fra Sørumsgrensa og til Dalen skole.

Flyktingerruta er merket og tilgjengeliggjort fra butikken på Enebakkeset til Himdalen.

Skilting og tilrettelegging av gamle veifar bør videreføres helt til hele kommunen er dekket med turveier som i størst mulig grad følger de gamle allfarveiene, og gjerne med avstikkere og mindre rundturer som går ut fra hovedveiene og til kulturminner i ytterkant av disse.

Mulige nye tilrettelagte stier kan for eksempel lages langs Varåa/Fossåa mellom Dammerud og Heia. Andre alternativer kan være langs Bølerbekken på Enebakneset og langs vassdragene som renner ut i Gansvika.

A. 4.7: Infotavler, elektronisk informasjon og artikler på nettsidene til kommunen

Ved et utvalg kulturminner kan det settes opp infotavler med kort historikk og forklaring på hvorfor nettopp dette kulturminnet har blitt til, og på akkurat denne plassen. Slike tavler vil gjøre turområder mer interessante for brukerne, og samtidig skape større interesse for kulturminner og vern om disse. Den samme teksten og bildene som brukes på tavlene kan enkelt legges ut som applikasjoner (apper) og på kommunens hjemmesider som interessante historiske artikler og turtips.

Til slikt arbeid er det naturlig å ha et nært samarbeid med grunneiere og historielag.

TILTAK:

- I samarbeid med skoler utarbeide undervisningsopplegg for de enkelte skolenes nærområder der kulturminner brukes aktivt i pedagogisk sammenheng. Ridderhaugen ved Riddersand skole er et kulturminne som egner seg godt til dette.
- Videreføre bruk av Fetsund lenser, Kjelda ved Piggåsen, Skauen og Gansbruket i den «Kulturelle skolesekken»
- Adoptere et kulturminne i nærheten av en skole. Søke om økonomisk støtte fra Norsk Kulturarv til et prøveprosjekt.
- Kulturarven som en integrert del av undervisningen.
- Videreføre samarbeidet med nabokommunene om «Mulighetenes arena»
- Forlenge den tilrettelagte delen av Kongeveien videre sydover i kommunen. Knytte turveien Taterstigen sammen med andre nye turveier til for eksempel Piggåsen.
- Videreutvikle et ensartet skiltprogram for kulturminner, og knytte dette opp mot digitale hjelpemidler som kommunens hjemmeside og applikasjoner for mobil og nettbrett.

B. SIKRING AV VERNEVERDIGE KULTURMINNER OG KULTURMILJØER GJENNOM FORMELT VERN

Det er flere bygninger og anlegg i Fet som er fredet gjennom kulturminneloven:

- 13.8 Gan gård. Våningshus
- 14.2 Søndre Bye gård. Våningshus
- 17.4 Høgås batteri. Forsvarsanlegg
- 29.1 Fetsund stasjon. Stasjonsbygning, godshus og lagerbygning (Sparebua)
- 31.1 Fetsund Lenser. Fløtingsanlegg
- 33.5 Fetsund batteri, 20/104: Forsvarsanlegg/kanonstilling samt fire bygninger.

I tillegg er Fet kirke listeført, noe som innebærer at bygningen skal behandles med like stor respekt som om den hadde vært fredet. Alle tiltak utover ordinært vedlikehold skal godkjennes av Riksantikvaren.

B. 1 SIKRING AV OMRÅDER MED STOR KULTURMINNETETTHET

Under vil det bli pekt på konkrete områder med stor kulturminnetetthet og verdifulle objekter som bør sikres med vern gjennom reguleringsbestemmelser i henhold til plan og bygningsloven. Det er ikke aktuelt å regulere hele delområder, men listen er ment som en oversikt over delområder der det er spesielt viktige kulturminneverdier som kan være aktuelle å sikre gjennom formelt vern. Listen under er ordnet i henhold til den rekkefølgen delområdene har i planens registreringsdel, og er ikke prioritert i forhold til sårbarhet.

B1.1: DELOMRÅDE 3, Svartdal bruk og Bøler gnr 79, 80 og 89 mfl.

Tiltak:

- Opprette en hensynssone med formål bevaring rundt Svartdal bruk, Bøler mølle, Søndre- og Nordre Bøler og den gamle skolen.
- La viktige kulturminner være premissgivere for den videre utviklingen av området
- Opprettholde siktlinjer mellom de viktige kulturminnene og kulturmiljøene.

B. 1. 2: DELOMRÅDE 6, Hunes, Vestre Melnes, Ødeby og Ringstad. Gnr 88 – 92.

Tiltak:

- Opprette en hensynssone som ivaretar kulturminnene og kulturlandskapet for hele området fra Tingstad nede ved Øyeren og til og med Enebakkneset gravplass. Kulturlandskapet bør sees i sammenheng med de mange kulturminnene i området.
- De gamle beiteravinene bør skjøttes gjennom beitedyr som holder landskapet åpent.
- Det bør legges til rette for turveier som binder Tingstad, Ringstad og kapellet ved Ødeby sammen.

B.1.3: DELOMRÅDE 12, Tunnerud og Skjatvet. Gnr 73 og 74 m.fl.

Tiltak:

- Utrede en eventuell fredning av anlegget, Dette bør gjøres i nært samarbeid med eier slik at eiers uvurderlige innsats for kulturminnene ikke blir skadelidende.
- Opprette en hensynssone med formål bevaring for hele tunet og parken på Tunnerud.

B. 1.4: DELOMRÅDE 13, Gan. Gnr 61

Tiltak:

- Utarbeide en helhetlig plan for området der de ulike kulturminnene sees i sammenheng og knyttes sammen til et pedagogisk opplegg gjennom tilrettelegging med turveier, skilting og gjenåpning av gjengrodd kulturmark.
- Bevare restene etter eldre bygningsmasse på de tidligere husmannsplassene i området.
- Informere eiere av bygninger i området om mulighet for økonomisk støtte til istandsetting av bygningsmassen.

B.1.5: DELOMRÅDE 14; By og Auten. Gnr 58, 59 og 62

Tiltak:

- Sikre Dalen kapell og hagen, gårdsdammen og de gamle bygningene på Søndre By med en hensynssone med formål bevaring.
- Informere eier av våningshuset på Auten om mulige støtteordninger som kan bidra til å redde huset. Det samme gjelder eier av tunet på Autenenga.

- Legge til rette for en kultursti som knytter Gansbruket sammen med Dalen kapell, Auten, gravfeltet på «Tøllern» og de gamle veifarene videre over mot Nordliveien.

B.1.6: DELOMRÅDE 15, Sofsrud, Dalheim, «Dalen sentrum», Blesa og Kroken. Gnr 57, 59 og 60

Tiltak:

- Stimulere til et samarbeid mellom Dalen skole og grunneiere i området om å lage en kultursti som knytter de ulike kulturminnene i delområdet sammen.
- Bevare bebyggelsen rundt Meieriet og Handelsforeningen, husmannsplassen Kroken og tunet, teglverket og kulturlandskapet på Blesa.
- Bevare bebyggelsen på Søndre Sofsrud.

B.1.7: DELOMRÅDE 20, Løken, Prestegården, Hov, kirken og Øverby. Gnr 39 -43

Tiltak:

- Utarbeide en reguleringsplan for Fet kirke og omkringliggende områder som har som formål å ivareta kulturminner og opplevelsesverdier i området.
- Utarbeide et undervisningsopplegg der kulturminner i området brukes aktivt som ledd i undervisningen.
- Stimulere eierne av Løkengårdene til å bevare klyngetunet og de antikvariske bygningene på gårdene.

B.1.8: DELOMRÅDE 29: Fetsund

Tiltak:

- Utarbeide en egen verneplan for delområdet der stedets kulturhistoriske bygninger bevares og forvaltes slik at de kan formidle stedets viktige historie.
- Bevare den gamle jernbanebrua, herredshuset og Vidsyn II. Her bør telegrafbygningen ved den gamle jernbanebrua med.

B1.9: DELOMRÅDE 32 Nerdrum og Hovin. Gnr 14 og 15

Tiltak:

- Sikre restene etter de ulike opphavsgårdene i området gjennom bruk av hensynssoner med formål bevaring av kulturminner. Den eldre bebyggelsen på Hovin søndre bør størst mulig grad bevares, og eventuelle nybygg bør formes slik at de underordner seg den gamle bebyggelsen i form og plassering. Eier av eiendommen bør stimuleres til å bevare de flotte bygningene og hageanlegget på eiendommen gjennom god rådgivning og eventuelle økonomiske støtteordninger. Jordbruksområdene rundt eiendommen bør holdes i hevd slik at gården også i fremtiden kan trone på toppen av et aktivt jordbrukslandskap.
- Bevar forretningsgårdene ved Lundveien og de ulike representantene for byggeskikk gjennom de siste 100 årene.
- Bevare småbruksbebyggelsen etter Hovin vestre, Hovinåsveien 30, som et komplett småbrukertun, og den gamle stua på naboeiendommen Stenby gnr/bnr 13/18 bør sees i forbindelse med bygningen på Hovin vestre.

B1.10: DELOMRÅDE 35 Jølsen, Hotvet, Smedsberg og Berger. Gnr 1, 2, 3, 4 og 5

Tiltak:

- Videreføre «Hensynssone landskap» for jordbruksområdene i delområdet.
- Bevare våningshuset på Jølsen og den verneverdige bygningsmassen på Smedsberg og Bergergårdene.
- Registrere steinfjøsene i området og steinfjøs andre steder i kommunen.

B.2 ENKELTOBJEKTER MED SPESIELL HØY VERNEVERDI I FET KOMMUNE, MULIGE FREDNINGSOBJEKTER

Av enkeltobjekter med nasjonal verneverdi er det valgt ut ett anlegg som bør vurderes som fredningsverdige gjennom kulturminneloven. Dette objektet er:

- Tunnerud gård med park, gravplass og bygningsmasse.

Tiltak:

- Samarbeid og dialog med grunneiere for å vurdere om en fredning er hensiktsmessig.
- Utrede om objektet faller innenfor fredningsinstituttet.

- Samarbeide med Akershus fylkeskommune for å utrede eventuell fredning av det nevnte objektet.

B.3 ENKELTOBJEKTER MED HØY VERNEVERDI SOM BØR SIKRES MED FORMELT VERN GJENNOM HENSYNSSONER.

Listen under ramser opp enkeltobjekter som har ekstra høy lokal verneverdi, og som bør bevares.

- 3.1 Svartdal bruk. Forhenværende mekanisk verksted, mest kjent for produksjon av bærepinner.
- 3.6 Nordre Bøler. Våningshus med tømmerkjerne trolig fra 1700-tallet.
- 6.6 Ringstad. Våningshus fra slutten av 1700-tallet og privat gravplass med kapell.
- 10.4 Snekkerverksted og jordgarasje etter G. Utsigt.
- 13.5 Damanlegg og turbinrør.
- 13.6 Gamle Gan bru.
- 14.5 Dalen kapell
- 15.6 Villa
- 15.7 Forretnings- og bolighus
- 15.9 Gansdalen Handelsforening. Gammel landhandel/ bolig og bu
- 15.10 Dalen meieri. Tidligere meieri og bolig
- 15.11 Innkjøpslag. Lagerbu
- 15.16 Kroken. Våningshus, skjul, «lyttebu» og fjøs
- 16.20 Øvredalen skole. Skolebygning tegnet av Axel Bjørnstad.
- 20.23 Søndre (Nystua) Løken. Våningshus
- 20.22 Riddersand skole. Jahren skole fra 1869. Flyttet fra Het tidligere Øverby skole.
- 21.10 Granshagen. Husmannsstue
- 22.10 Varåa Mølle. Forhenværende mølle og tresliperi.
- 23.7 Kanalen. Vanntilførsel fra Heiavannet til Varåa bruk.
- 24.4 Tofsrud Søndre. Våningshus, bu, låve med hestevandring, tømmerfjøs og stall, skjul/garasje og smie.
- 26.1: Opp-Svensrud. Kiosk

- 26.13: Bjønnbakken. Sidespor og lastetårn for Asak sandforretning
- 27.7, 27.8 og 27.9 Enkeltbygninger på Haga-gårdene
- 28.3 Kampheim. Tidligere våningshus på Frostad
- 28.10 Elvetun. Rødekorsbygningen, 31,75: Institusjonsbygg
- 29.3: Jernbanebrua.
- 29.19 Brattli (Lars Faller manufaktur), Gamle Fetvei 1. Forretningsgård med leiligheter i andre etasje
- 29.23 Sollund (Lensmann Heggveits villa), Konvallveien 4, 20,30: Villa og uthus, begge tegnet av Axel Bjørnstad
- 29.24 Vidsyn II, Fetveien 467. Tidligere kommunehus
- 29.25 Herredshuset, Fetveien 469. Tidligere herredshus
- 31.3 Salem. Bedehus
- 34.3 Åkrene skole. Skolebygning fra 1860-tallet

Tiltak:

- Objektene i listen over skal i størst mulig grad bevares som viktige minnesmerker over kommunens historie.
- Sikre enkeltobjekter fra lista over med hensynssoner med formål bevaring når det skal utarbeides en reguleringsplan for området de ligger i.